

Tarih Okulu
Ocak – Nisan 2010
Sayı VI, 73-93.

KARADENİZ VE BOĞAZLAR MESELESİ

Renée PİTHON*
Çeviren: Hüseyin NURİ
Transkripsiyon: Erdoğan KELEŞ**

Şark Meselesi bir Boğazlar Meselesi'nden neşet etmiştir. Bu iki mesele coğrafya ve siyâsât nokta-i nazarında birbirinden gayr-i kâbil tefrik olup birini tedkik etmedikçe diğerini öğrenmek mümkün değildir.

Boğazlar Meselesi Devlet-i Osmaniye'nin Payitahtı olan Dersaadet'in, Karadeniz'in yegâne medhal ve mahreci olan ve Bahr-i Siyah Boğazı denilen dar boğazın üzerinde kâin olmasından tevellüd etmiştir. Bu vaziyet sebebiyle bütün İstanbul, Karadeniz'den Adalar Denizi'ne geçecek sefâin-i harbiyenin toplarına doğrudan doğruya maruz bulunmaktadır. Binaenaleyh hakk-ı mürûr meselesi, bu hakka nâil olanın, Devlet-i Osmaniye'nin Payitahtı'nı tehdit edebilmesi imkanıyla karışıyor.

Tarih ve coğrafya kitaplarında İstanbul'un ehemmiyet-i mevkiyesi hakkında türlü türlü hükümler münderiçtir. İstanbul kendini müdafaaya ve harbi komşularının memleketinde icraya muktedir, kuvvetli bir hükümetin elinde bulunduğu takdirde mükemmel bir mevki olmakla beraber zayıf ve techizatı nakıs bir devlet elinde tehlikelidir. Cesur ve cery bir askeri, bir haneye koyup da hanenin anahtarlarını malûl bir kapıcıya teslim ve tevdi' etmek o askeri fena tehlikelere maruz kılmak veyahud istimdad mecburiyetinde bırakmak demektir. Fakat bu muavenetlerinin bir mükafaatını almadan da çekilmezler. İşte Devlet-i Osmaniye'nin Bahr-i Siyah ve Çanakkale Boğazları sahilindeki bu mevki-i mümtazidir ki onun başına “Şark Meselesi Tarihi” namı altında cem' ve telifik olunan silsile-i belâyanın kısm-ı azamini getirmiştir. Bir derecede ki Rusların

* *Renée Pithon, Karadeniz ve Boğazlar Meselesi, (Mütercim: Hüseyin Nuri), (Tab' ve Naşiri: Tüccarzâde İbrahim Hilmi), Kitabhane-i İslâm ve Askeri, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1325, (48 s.)*

** *Araş. Gör. Dr., Muğla Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü (ekeles2005@hotmail.com)*

mı Karadeniz’de kapalı kalması, yoksa Türklerin mi onların o denizden çıkmalarını men’e memur olmaları daha ziyade şayan-ı teessüftür, burasını tayin kâbil olamaz.

Bütün aleme hakimiyet, denizlere hakimiyet ile kaimdir. Bu kaidenin hükmü bu gün her zamandan daha ziyade sabittir. Hududları karada olan devletler, muhafaza-i istiklalleri için satvetli bir orduya be-hema-hâl muhtaçtırlar. Bu ordu o devletlerin, komşusundan bir vilayeti feth etmelerine, hatta karada himaye-i faik ve hükümlan olmalarına medar olur. Fakat Avrupa artık dünyanın bir köşesi, Asya’nın bir şibh-i ceziresi değildir. Bundan böyle dünyaya hakimiyeti ancak icare-i hakimiyet temin edebilir. Hampeberlin, “Devlet ve hakimiyet demek ticaret demektir” diye bağırıyor. İmparator II. Wilhelm, “İstikbalimiz denizdedir!” diyor. Bu sözlerin ikisi de birbirine muadildir. Yani zamanımızda dünyaya hakim bir devlet tesisi ancak beyne’l-milel ticaretle, mâverâ-yı icarda icra edilen ve devamı, terakkisi ve istinadi için satvetli bir kuvve-i bahriyeye muhtac olan ticaret-i vasiâ ile kâbidir demektir. Binaenaleyh denizlerin serbest, boğazların ve kanalların açık olması, geçit noktalarının elde bulunması büyük milletlerin her zamandan ziyade bu gün menafi-i hayatiyesi iktizasındandır.

Bu suretle yeni cihangirlik politikası, eski rekabet-i milliye politikasıyla tekabül ederek boğazlar ve serbest-i ebhâr politikası en birinci medar-ı meşguliyet sırasına konulur. Bu son zamanlarda, gittikçe kesb-i nezaket eden bu meseleleri ortaya çıkarmaya ve onları yeni bir şekilde göstermeye sebep olacak birçok hadisat vukua gelmiştir. Knez Potemkin zırhlısı vakıası münasebetiyle Bahr-i Siyah ve Çanakkale Boğazları Meselesi’nin tekrar mevzû-i bahs olması tabii idi. 1905 senesi Haziranı’nda Borus zırhlısının rişte-i inzibatı kat’ ile bunca muahedeler ve mukavelelerde mukayyed olan bu Karadeniz’de al ihtilal bayrağını bi-perva nasıl dolaştırmış olduğu henüz hatırlardadır. Bu zırhlı Odesa Pişgahı’na gelerek limanı topa tutmuş, sonra Romanya’nın Köstence limanında arz-ı endam eylemiş idi. Geşt ü güzar-ı serseryânesine cevelân-gâh olan havza-i vâsianın dairen medar-ı etrafında mukim ahali hiçbir kanun-ı medeniye münkad olmayan o cesim toplardan telaşa bununla beraber böyle yeni bir hadise-i fevkaladeden dolayı meraka düşerek sahil boylarına, rıhtımlara koşuyorlardı. Halk sahil boylarına biriktiği sırada öte tarafta da diplomatlar evrak mahzenlerini karıştırıyor, hukuk-ı düvel muahedenâmelerine müracaat ediyordu. Karadeniz Boğazı medhalinde toplar hazırlanıyor, İstanbul hükümeti telaşa düşerek Payitaht’ın cevanibine hakim bataryalara toplar yerleştiriyordu.

Rusya hükümeti de bir taraftan asi sefinenin boğazlardan mürûruna müsaade olunmamasını talebe mecbur oluyordu. O Rusya ki vaktiyle Karadeniz Boğazı'nın tahkimine mümanaat etmiş idi. Hele o melûn sefinede vaktiyle Büyük Katerina'nın aşık-ı güzide ve en gözdesi olup ondan gördüğü teveccühata Kırım'ı zapt etmek gibi bir takdime ile mukâbele-i şükrânede bulunan ve Rusya memâlikini Karadeniz sahiline kadar isâl ile İmparatoriçe'ye "Bizans Yolu" üzerinde muhayyel bir seyahat bile icra ettiren mahûd Prens Potemkin'in namını haiz olması Rusya'nın hiç hoşuna gitmeyen bir tesadûf eseri idi.

O zamana kadar emsali görülmemiş olan bu vakıa-ı garibenin, zabıtasız bir zırhlının arkasına taifesiz bir torpido sefinesi takarak bâd-bânkeş isyan Karadeniz'de dolaşması gibi hatır ve hayale gelmez bir vakıanın birçok feci tehlikeler atlattıktan sonra Romanya hükümetine teslim olmakla netîce-pezîr olduğu ve tafsilat-ı sairesi malumdur. Asi sefine ne boğazları geçti ve ne de İstanbul'u ciddi surette tehdid etti. Fakat onun Bahr-i Siyah gibi kapalı bir denizde serbest serbest yaptığı cevalanlar hükümet-i Osmaniye'yi endişe-nâk etmeye vesair hükümetleri düşündürmeye kifayet etti. Romanya ve Bulgaristan gibi ikinci derecede ki hükümetler bunu bahane ile limanlarını, Köstence ile Burgazı toplarla techiz ve birer küçük filo tertip ettiler. Mademki Rusya Karadeniz'de asayiş muhafazadan emin değildir. Muhafaza-i asayiş emrini küçük hükümetlerin kendileri deruhde edip, Potemkin vakıasının bir daha tekrarı ne kadar melhûz olmasa bile, böyle bir tehlikeye karşı mücehhez bulunmaları neden münasip olmasın? Potemkin vakıası esnasında birçok yaygaralar etmiş olan Revistaj Vedisyara nam mecmua-i hukukiyede yazdığı makalede Romanya'nın sabık Nafia Nazırları'ndan Parombaro Karadeniz'de ve boğazlarda asi bir sefine zuhurunun sebebiyet verebileceği muhtelif ihtimalatı tetkik ve Karadeniz ile Bahr-i Siyah ve Çanakkale Boğazları hakkındaki mevâdd-ı ahdiyeye dair tûl u derâz mütâlaât dermiyan etti. Fakat Potemkin zırhlısının takarrübü vesilesiyle tekrar uyandırılan mesâilin başlıcası hal-i hazırda Avrupa'ya musallat olan "Şark Meselesi" denilen marâz-ı müzemmemenin en tehlikeli eşgalinden biri olan "Boğazlar Meselesi" oldu. Hükümetler, boğazlar hakkında sık sık tertip, tagyir ve sonra yine müteaddid muahedelerle tadil olunan kaidenin nihayet mübhem kalmış olduğunu hatırladılar.

Rus-Japon Harbi de nazar-ı dikkati Boğazlar Meselesi'ne celb etti: Rusya'nın Karadeniz filosu mevcut muahedeler sebebiyle Bahr-i Sefid'e

geçemedi. Halbuki Baltık donanması 1888 İstanbul Mukavelenâmesi sayesinde Süveyş Kanalı'ndan bila mani mürûr etti. Norveç'in ilan-ı istiklali, Almanya İmparatoru'nun Kopenhag'ı ziyareti, Alman matbuatının cedâli, Baltık Denizi'nin "İçdeniz" ilan ettirilmesi zımnındaki müzakerat Karadeniz ve Bahr-i Siyah Boğazı Meselesi'yle Bahr-i Baltık ve Danimarka Boğazları Meselesi arasında bir müşâbehet mevcut olduğunu gösterdi. Romanya ve Bulgaristan gibi şimdiye kadar Düvel-i Muazzama'nın yaptıkları kanunlara riayete mecbur olan gelen ikinci sınıf hükümetler şimdi bu meselelerde reye sahip ve kuvve-i bahriyeye mâlik olmak iddiasında bulunuyorlar.

Binaenaleyh, Boğazlar Meselesi'nin Türkiye'nin istikbali ile pek ziyade merbûtatı vardır. Bu meselenin ahvâl-i tarihiyesini ve hal-ı hazırasını tetkik etmek, öğrenmek lazımdır. Tabii biz burada, işi bir netice-i sâlimeye rabt edemeyen birçok muharebelerin ve devamlı bir usul vaz' edemeyen bir sürü muahedelerin tarihini yazacak değiliz. Belki meselenin mahiyetini, ehemmiyet-i hakikiyesini hukuk-ı düvelin ilcâât-ı menafî' ile dūçâr-ı tagyir olmasının hakikiyesini anlatmak isteriz.

I

Bir kapı ya açık olmalı, ya kapalı derler. Lakin siyaset-i beyne'l-milelde darb-ı mesel iradı, o meselin hükmünü mevki'-i tatbikiye vaz' etmekten daha kolaydır. Bahr-i Siyah ve Çanakkale Boğazları gibi gayet kalîlü'l-'arz boğazların iki sahiline de mâlik olan kuvve bir devlet için boğazlardan mürûr ve 'ubûru her sefîneye ya güşâde bulundurmak yahud kapalı tutmak güç değildir. Fakat boğazı dostlarına açarak, düşmanlarına karşı kapamak bir sürü ihtilafata sebebiyet verir.

Boğaza mâlik olan devlet zayıf olduğu takdirde hakk-ı mürûr meselesi bitmez, tükenmez muârazalar tevellüd eder. Kendisinden daha kuvvetli olan hem civar devlete karşı o kapıyı nasıl mesdûd bulunduracak? Mesdûdiyeti teminden aciz görünürse nev'imâ bir vesayet altına girmeye mecbur kalmayacak mı? Diğer milletler bu vesayetten istifade için birbirleriyle münaza' etmeyecek mi?

Boğazların meftûhiyet ve mesdûdiyeti meselesini hal için beyne'd-düvel hiçbir kanunname yapılmamıştır. Bunu ancak kuvvilerin menafîi hasm ve fasl eder. Halbuki bu gibi menafîi, muhtalif ve bazen mütenâkis olduktan başka vakt ü zamana, şerâit ve ahvale göre de mütehavvildir. Mesela Rusya İstanbul'daki

nüfuzu mütefevvik bulunduğu zamanlar boğazların mesdûdiyeti esasını telkin etmekte menfaat bulur. Zira bilir ki Karadeniz ile Akdeniz Boğazları icabında kendi sevahilini, tersanelerini bir düşman donanmasının taarruzuna karşı müdafaa edebilecek ve gemilerini Karadeniz'den çıkarmak istediği takdirde ise kendisi için bir mania'-ı ciddiye teşkil eylemeyecektir.

Aynı fikr ve esas ilcâât-ı zamana göre kendisi için bir mania' yahud bir vasita-i müdafaa olmak mahiyetini haiz olur. Müdafaya muhtac olduğuna yahud maniyayı ber taraf etmek arzusunda bulunduğu göre hukuk-ı beyne'l-milel kavaidini menafi'-i siyasetine tevfikân şerh ve tefsir eder.

Aynı suretle İngiltere dahi İstanbul'da nüfuz-ı fevkaladeye mâlik olduğunu hükm ettiği vakit bundan bi'l-istifade boğazların Ruslara mesdûdiyetini talep ede gelmiş, lakin kaçamak bir tarik ile Karadeniz'e hakk-ı dühülü kendisine temin etmek devr-i endişeliğinde de bulunmuştur. Bu suretle muâhedât bir hukuk-ı düvel vücade getirmiş, fakat alâkadâr devletler bu hukukun mevki'-i tatbiki vaz'mı ancak ahkâmını bila-pervâ tecavüz edebilecek kadar kendilerinde kuvvet bulunduğu emin oldukları zaman talep ede gelmişlerdir.

“Biz hukuk-ı düvele, düşmanlarımızın harekâtını tahdid ile kendi emniyetimize baîs olacak kuvvâ ve müessirâttan biri nazarıyla bakarız.” Bu cümle 1905'de İngiltere Parlamentosu azasına tevzi' olunan Mavi Kitap'ta mündericidir ve manidardır. Hukuk-ı düvel kavâidinin İngiliz menafinin icâbâtına tevaffuk eylemek mecburiyetinde bulunduğu tasdik ve teslim eylemek için bundan daha açık bir ifade olamaz. Adl ve hakk-ı desâtir-i âliyesinden bahsederek dûçâr-ı müşgûlât olduğu bir sırada politikasının muvakkaten icab ettirdiği bir usulü gayr-i kâbil itirâz-ı hakâyik mertebesine is'âd eylemekte hiç kimse ile kıyas kabul etmeyecek bir sanat ve maharet göstermiştir. Vaktiyle esaret-i zenciyenin men'i vesilesiyle sefâinin muayenesi hakkını istihsâl etmiş idi ki bu İngiltere'nin teveffuk-ı bahriyesini herkese tasdik ettirmek için icad edilmiş bir tedbirden başka değil idi. Bir misal daha zikr edelim: Rus ve Japon Harbi ve Carmen hadisesi vesilesiyle Fransızlara kendi menâfine muvaffak onların menâfine mugâyir kavâid-i bi-terafi kabul ettirmek için nasıl çalıştığı hatırlardadır. Şimdi de Şark'da Boğazlar ve Karadeniz Meseleleri münasebetiyle bu usulü kendi politikasının menâfi'-i azimesine medâr olmak üzere gayet büyük bir maharetle nasıl tatbik ve icra eylediğini göreceğiz.

Meydanda İstanbul var iken boğazların meftûhiyet veya mesdûdiyeti meselesi için istinasız bir kâide, herkes hakkında seyyânen kâbil-i tatbik bir usul vaz' olunamaz. Bahr-i Siyah Boğazı o kadar dardır ki eğer sefâin-i harbiyeye güşâde bulundurulacak olursa Payitaht-ı Osmani Pişgahı'nda her lahza ecnebi topları yakın bir mesafeden geçit resmi icra eder ve bunlar münâsebât-ı diplomasiyede gerginlik hasıl olduğu zamanlarda bir tavr-ı tehdid alarak Devlet-i Osmaniye için emniyet mahal, muhafaza-i istiklâl bir hayal olabilirler. Hükümdarın sarayı, Babıali her an tehlikeye ma'ruz bulunur. Hükümet-i Osmaniye'yi her teklifi kabule icbâr etmek için eslihası gayr-i kâfi bir boğazdan bir filonun geçmesi kâfidir. İstanbul mevki'-i coğrafyası hasebiyle işte böyle garib bir fâideyi şamildir. Fakat diğer cihetten bu mahzurun çaresi de yanı başındadır. İstanbul karadan dûçâr-ı tehdid olduğu takdirde dost bir devletin filosunu imtidada davet etmek ve ona boğazları açmak da mümkündür. Devlet-i Osmaniye'nin Payitahtı İstanbul olacağı yerde dahil-i memlekette başka bir şehir olaydı bu gibi düşüncelere hiç hacet kalmazdı. Osmanlı hükümeti için boğazların meftûhiyet veya mesdûdiyeti ahvale göre ya bir fâide veya bir mahzur olur. Bu sebepten hükümet bu meselede bir kâide-i sabiteye bağlanıp kalamaz.

İstanbul “Şark Meselesi” ve “Boğazlar Meselesi” yüzünden hayli zamandan beri diplomatlar için mükemmel bir mekteb-i tecrübe olmak şöhretini haizdir. Fi'l-hakika diplomatlar en şaşalı mukâvelât-ı beyne'l-milelin hangi noktalarının mürûr-ı zamanla eskiyerek muhtaç-ı tebdil bir hale geldiklerini her yerden ziyade burada tecrübe edip öğrenirler. Mukâvelât-ı mezkure hakikatte muvâzene-i kuvvâyı muhafaza için yapılmış bir muâdile-i muvakkateden başka bir şey olmayıp devletlerin hukuk namını verdikleri kavâid ekseriyâ o kavâidi vaz' edenlerin menâfi-i hatırı için dûçâr-ı ta'dilât olurlar.

II

Karadeniz, Kurûn-ı Vustâ'da ve 17. asır nihayetine kadar münhasıran İstanbul hükümdarlarının, evvela Bizans İmparatorları'nın, sonra Selâtin-i Osmaniye'nin zir-i temlikinde idi. Bu denizin bütün sevhili Selâtin-i müşarülileyhimin taht-ı işgalinde bulunduğundan bunlar orada hilalden başka hiçbir bayrağın temevvücüne müsaade etmezlerdi. O tarihe kadar mesele basit idi. Daha doğrusu hiçbir mesele yok idi. Deli Petro'nun İstanbul'a memuren gönderdiği Galiçye'nin yazdığı gibi “Sultan, Karadeniz'i kendi evi gibi biliyor.

Yabancıların dühulüne müsaade etmiyordu. Karadeniz inzar-ı ecanibden mestûr, haremde kapalı bir bakire idi. Sultan, milel-i sairede sefainin bu iç denize dühullerine müsaade eylemeğe muharebeyi tercih ediyordu.” Fakat Rusya bu bakireye dest-i taarruzunu uzatmayı tasimim etmiş idi. Deli Petro Azov Kalesi’ni zapt ettikten sonra gözünü İstanbul’a dikti.

Bütün 18. asır Rusların Karadeniz sevhiline yayılmak ve bu denizde sefinelerini serbestçe işletmek emrindeki muhacematı, Türkler de onları buradan tard için vuku bulan mesai ve ikdamatı ile memludur. İşi en evvel II. Katerina’nın muzaffëriyetleri bozdu. Ma’hûd Küçük Kaynarca Muahedesi’yle (1774) Rus sefain-i tüccariyesine Karadeniz’de serbest-i seyr hakkı bahşedilmiş olundu. Rusların bu denizin sevhilinde yerleşmelerine müsaade olundu. Kırım şibh-i ceziresi (Potemkin) tarafından zapt olundu. Bu şibh-i cezire Yaş Muahedesi’yle (9 Kanun-ı sani 1792) Ruslara terk edildi. Karadeniz kanunen “İçdeniz” ‘ad olunamazdı. Çünkü sevhili iki devlet elinde idi. Fakat Bahr-i Siyah Boğazı Türkiye’nin elinde olduğu için coğrafya ve siyasetçe yine “kapalı deniz” itibar olunuyordu. Bundan II. Katerina’nın ve haleflerinin hırs-ı vatanperanesi galeyana geldi.

Öyle ya, içerisinde çıkılamayan bir denizin serbestliğı neye yarar? Mahbus içinde hürriyet ne fayda verir? Rusya’nın Karadeniz’e istilasındaki muvaffakiyetini ancak boğazları elde etmekle, serbest denizle kapalı boğaz arasındaki tenâkuzu kaldırmakla tamam olacak. II. Katerina için Azov ve Kırım demek “Bizans Yolu” demek idi. İşte bu suretledir ki Boğazlar Meselesi ilk defa olarak Rus politikasının istikametini tayin etmiş ve ona irae-i tarik eylemiştir. Karadeniz Türklerin elinde bir iç deniz idi. Rusya yavaş yavaş buna bir Rus Denizi nazarıyla bakmaya başladı. Öyle bir deniz ki hariçten kimse gelip taarruz edemez, fakat kendisi Bahr-i Sefid’e çıkmak hakkına malikdir. Rusya’nın bu deniz hakkındaki nazariyesini anlamak için Danileviski’nin yazdığı şu satırları gözden geçirmek kafidir. “Rus sefain-i harbiyesinin Karadeniz’den Akdeniz’e çıkmaları hakkı bir insanın kendi evinin avlusundan dışarı çıkması gibidir. Düvel-i saire sefain-i harbiyesinin Karadeniz’e serbestçe girmeleri hakkı ise mahza gasb ve garet maksadıyla bizim avlumuzu, hanemizi istila etmek hakkından başka bir şey değildir.” Rusların fikrince vaktiyle Türklerin “İçdenizi” olan Bahr-i Siyah’ın bir Rus “İçdenizi” haline gelmesi mutlaka elzem idi.

Fransa’da ihtilal ve imparatorluk devirlerinde vuku bulan muharebat Boğazlar Meselesi’nin şekilden şekile girmesini tesri’ etti. Fransızların Mısır

sefiri bir aralık Çar ile Padişah'ın barışmasını intac etti. Çar, Memalik-i Osmaniye'yi Fransızlara karşı muhafaza için filosunu gönderdi. Bahr-i Siyah ve Çanakkale Boğazları bir defaya mahsus olmak üzere Rus sefain-i harbiyesine güşâd edildi. Arkasından 1807 ve Tilsit vakıaları zuhur etti. Tilsit'te Fransa ve Rusya İmparatorları birleşerek memalik-i sairenin kendi aralarında taksimini kararlaştırdılar, Napolyon'un mevâidi karşısında Çar Aleksandr'ın hayali cûş ve hurûşa geldi. Fakat Çar, yeni dostuna rabt-ı kalb etmeden evvel kendi evinin anahtarı müsabesinde olan İstanbul'u, boğazları eline almak istedi. Şark Mesele-i ebediyesinden kurtulmanın, yeni esaslar üzerine büsbütün başka bir Avrupa bina eylemenin tam sırası idi. O zaman rical-i hükümet ve erbab-ı siyaset İstanbul'a malikiyet Avrupa'ya hakimiyet demek olduğuna katiyen kani' idiler. Hayat ve faaliyetin Şark'ın kapalı denizinden Garb'ın açık denizlerine doğru uzaklaşmaya başladığının farkına varmıyorlardı. Napolyon dahi Avrupa diplomasisinin bu köhne nazariyeleriyle perverde olmuş idi. "İstanbul'u hiç kimseye bırakmam. Ona malik olmak dünyaya hakim olmaktadır" diyordu. Rusya'nın dostluğunu arzu ediyor fakat boğazları feda etmek istemiyordu. Aleksandr, Fransa ittifakını kabul ediyor. Lakin buna mukabil İstanbul'u istiyordu. Aradaki tenâkuz gayr-i kâbil-i ifa idi.

Napolyon İstanbul'da bile iş gördü. Fransa Sefiri (Sebastiyani) 1807'de o derece nüfuz peyda etti ki bir gün İngiltere Sefiri (Sir Arbuthnot) Sultan Selimi, sefir-i mümaileyhi memleketten tarda mecbur etmek için bizzat Çanakkale medhaline giderek Amiral Duckworth'un filosunu Marmara Denizi'ne idhal ve saray karşısında lenger endaz olarak İstanbul'u bombardıman ile tehdit etmeye kadar kalkıştı. Fakat bu defa tehdit ve ihafade muvaffak olamadı. Sebastiyani Padişaha cesaret verip esbab-ı müdafayı kendisi hazırladı ve topları dizdirdi. Nihayet İngiliz filosu Türk bataryalarının ateşi altında tekrar Çanakkale'den çıkıp gitmeye mecbur oldu.

Bu defa Boğazlar Meselesi'nin edvar-ı kat'iyesinden birini teşkil eder. İngiltere İstanbul işlerine ilk defa olarak müdahale etmiş ve Padişahın hürriyet ve istiklalini muhafaza bahanesiyle donanmasını Rusya'ya karşı muhafazasını deruhde edeceği boğazdan geçirtmekten tereddüt etmemiş idi. 1809'da imza edilen muahede ile Padişah boğazları kapalı tutacağını beyan, İngiltere 1807'deki teşebbüsünü bir daha tekrar etmemeyi ve bütün devletlerin riayet etmesi şartıyla boğazların mesdûdiyetine kendisi de riayet eylemeyi taahhüd etti. İstanbul Boğazları'nın tarihi için 5 Kanun-ı sani 1809 tarihli bu muahede esastır. İngiltere Amiral Duckworth'un hareketinin bir daha tekrar etmeyeceğine

söz veriyor. Fakat Devlet-i Aliye'nin bu kaide-i kadimeyi kim olursa olsun bütün devletlere de kabul ettirmesi şartıyla Padişah zahirde bir tecavüz-i harici vuku bulacağına dair teminat almakla hakikatte kendisinin bu nokta-i esasiye hakkındaki hukuk-ı hakimiyetini tecdid ediyordu. Boğazların mesdûdiyetine nezaret etmek ve bunu diğer devletlere de kabul ve tasdik ettirmek hakkını kat'i bir mukavele ile İngiltere'ye havale ediyordu. Evvelce arzu ettiği gibi yapabileceği bir şey şimdi bir taahhüd neticesi oluyor. Bu taahhüdün muhafızı da İngiltere oluyor. İşte Napolyon'un tasavvur ettiği Fransa Rusya ittifak teşebbüsünün neticesi bundan ibaret oldu.

Osmanlı hükümeti bundan sonra mütevâli buhranlarla mütezelzil ve Rusya ile İngiltere arasında mütereddit kaldığından boğazların mesdûdiyet ve meftûhiyeti meselesini düvel-i muazzamadan birinin himayesini kazanmak için vasıta ittihaz eylemiştir. Avrupa bir sürü muahedelerle boğazların muhafazasını kendi eline almaya çalışmış fakat sevk-i tâli' göre Devlet-i Aliye hakk-ı muhafazasını Rusya'nın gâh aleyhine ve gâh lehine istimalle davet oluna gelmiştir. Kavâid-i hukukiye iyi kötü icabat-ı siyasiyeye tevfiik edilmiştir.

1833 senesi kışın İstanbul için tehlike cenubden baş göstermiştir. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa cebri yürüyüşlerle İstanbul üzerine teveccüh edince Padişah dahi şimale teveccüh ile Çar'dan istimdad eylemiş, 20 Şubat'ta bir Rus filosu İstanbul önünde lenger endâz olmuş, onu müteâkib 50.000 Rus askeri şehrin surları önünde ordugâh kurmuştur. Bu suretle bu tehlikede atlatılmış, fakat Çar askerini geri çekmeden evvel şu muavenetin mükâfatını talep eylemiştir. Bunun neticesi olarak Hünkar İskeleye Muahedesi imzalanmıştır. (10 Temmuz). Zahirde tedafü bir ittifak şekli altında Rusya İstanbul ve boğazları hakiki bir himaye tahtına almış, Padişaha hariçten vuku bulacak her tecavüze karşı askerle muavenet edeceğini vaad eylemiş. Muahdede buna mukabil "icab-ı hal Babıali'yi Rusya'ya maddi bir muavenet ifasına mecbur ettiği zaman haşmetlü Rusya İmparatoru hazretleri bu muavenetten tevellüd edecek bar ve müşgülatın Devlet-i Aliye'yi esirgemek istediğinden o muaveneti talep etmeyecektir. Ancak muahede muavenet-i mütekabele esasına müstenid olduğuna göre Babıali hin-i hacette ifasına mecbur olduğu o muavenet yerine Çanakkale Boğazı'nı sed eylemekle iktifa edecek, yani her ne bahane ile olursa olsun hiçbir ecnebi sefine-i harbiyesinin mezkur boğazdan içeriye girmesine müsaade etmeyecektir." denilmiştir. Bununla Rus politikası haddü'l-gayesine vasıl olmuş, 1809 senesinde vaziyet kamilen Rusya lehine dönmüştür. Türkiye kemâkân Karadeniz'in kapıcısı olmuş, fakat kapıcı

bu sefer zi-kudret bir evsahibi olmuştur. Gizev diyorki: “Petersburg kabinesi İstanbul’da fiilen haiz olduğu tevaffuk ve hakimiyeti bir muahede-i muharrere şekline koyarak Türkiye’yi kendine resmi müşteri yapmış, Karadeniz’i bir Rus Gölü haline getirmiş oldu. Bu gölün medhalini Türkiye, Rusya’nın zuhuru melhuz düşmanlarına karşı muhafaza ediyor. Fakat Rus sefain ve asakirinin Bahr-i Sefid’e çıkmasını hiçbir şey men’ etmiyordu.”

Rusya bu devirde Karadeniz’de üç iktidara vasıl olmuştur. Bu denizin milel-i saire sefainine mesdûdiyetini temin ederek Balkanlar’da yalnız kendi arzusunu kabul ettirmek hususundaki kararını itiraf etmiş oluyordu. Fakat 1856 Paris Muahedesi işin rengini yine değiştirdi. İngiltere, Hünkar İskelesi Muahedesi’nden telaşlanarak bu muahedenin husule getireceği netayice bir siper bulmadıkça rahat etmedi. Türkiye’nin boğazları herkese karşı kendi başına mesdûd tutmaktan aciz olduğu aşikar idi. Rusları Karadeniz’de kapalı bırakmak için İngiltere’nin muavenet ve müdahalesine müracaat ettiği zaman bu aczi İngiliz rical-i hükümeti nazarında müsaîd bir fırsat gibi telakki olunuyordu. Fakat Rusya’nın vesayeti altına girdikçe bundan Avrupa için bir tehlike sadır oluyor ve bu tehlikenin önünü almak icap ediyordu. Türkiye’nin II. Mısır Seferi ve Mösyö Teyer’in tahayyülatı Lord Palmerston’a intikam için fırsat bahşetti. Mümaileyh Londra Mukavelesi’nin (15 Temmuz 1840) imzalatmaya muvaffak oldu. Bu mukavelenâmenin 4. maddesi mucibince boğazların kimin için olursa olsun mesdûdiyeti bir hukuk-ı düvel kaidesi olmak üzere kabul edildi. Çar I. Nikola bile Fransa Kralı Louis Philippe husumetinden Hünkar İskelesi Muahedenâmesi’ni fesh eden bu mukavelenâmenin zirine imzasını koydu. Çünkü bu mukavelenâmede Fransa dahil değildi. Ertesi sene Gizev, Fransa’yı da Avrupa ahenk-i düveliyesine idhal etti. Ve Londra Mukavelenâmesi Boğazlar Mukavelenâmesi namını aldı. (13 Temmuz 1841)

Hükümet-i seniyye bu mukavelenâmede hal-i sulhde buldukça boğazların mesdûdiyeti kaidesini muhafaza edeceğini beyan etmiş, devletlerde Devlet-i Osmaniye’nin kaide-i kadimiyesine (yani boğazların mesdûdiyetine) riayete müttetik karar verdiklerini dermiyan eylemişlerdir. 1809 ve 1833 mukaveleleri Devlet-i Aliye ile yalnız bir devlet, İngiltere veya Rusya arasında akd olunmuş idi. 1841 Mukavelenâmesi ise Devlet-i Aliye’yi bi’l-cümle Düvel-i akideye ve bunları birbirine karşı taahhüde rabt eden müşterek bir mukavele idi. Mukavelenin bu şeklinde de bilahire ne suretle itiraza uğradığını ileride göreceğiz. Şimdiden şurasını ihtar edelim ki Lord Palmerston mukavelenâmeye Devlet-i Aliye’nin tamamıyet-i mülkiye ve muhafaza-i istiklaliyetine dair bir

madde dercine mümanaat etmiş idi. Yalnız mukaddimede devletlerin hukuk-ı hakimiyet-i Padişahi'nin taarruzundan masuniyetine riayetleri dergar olduğuna bir delil-i bâhir göstererek aralarındaki itilafı irae etmek istedikleri zikr olunmuş idi. Mamafih bu hukuk-ı hakimiyet hakikatte esaslı bir noktada tahdid edilmiş idi. Zahirin boğazların mesdûdiyeti güya Padişah'ın kendi tarafından ittihaz edilmiş bir karar gibi görünüyordu. Fakat eğer Padişah boğazları kendi kararıyla kapamakta muhtar olsaydı, açmakta da muhtar olmak lazım gelirdi. Halbuki mukavelenâme boğazları miktarı muayyen sefâin-i hafifeye güşâd eylemek hakkını bahşetmekle bundan başka hiçbir kuvve-i bahriyenin imrarına müsağ vermiyor demektir. Diğer taraftan Padişah boğazları kapamağı taahhüd ediyor. Bu taahhüd elbette karşılığı olmak lazım gelir. Fi'l-hakika bu taahhüdü mukaveleye vazü'l-imza olan devletlerin kaffesine karşı deruhde ediyor. O halde 1809 veya 1833'den sonra olduğu gibi devletlerin birini istisna edip de onun mürûruna müsaade etmekte serbest değildir. Kapamak mecburiyeti var, açmak hakkı yok. Binaenaleyh hakikatte Devlet-i Aliye'nin hakimiyetine bir tecavüz var. Şu suret tevil-i hukuk-şinasenin kaffesi tarafından hemen ittifak-i arâ ile kabul edilmiş ve ileri de görüleceği vechle Berlin Kongresi'nde Lord Salisbury'nin hedef-i itiraz oluncaya kadar diplomaside hiç kimsenin tenkidine uğramamıştır.

1841 Mukavelenâmesi Boğazlar Meselesi'nin hakikaten kanunnamesi demektir. Fakat yine siyasi rekabetleri teskin, ihtilafatın önünü almakla kifayet edememiştir. Rusya Devleti bu meselede epey bir mağlubiyete uğramıştır. Zahirde boğazlar her devlet donanmasına kapalıdır. Fiiliyata gelince yalnız Ruslar için kapalıdır. Bu kapılar diğer beş devletin, hususıyla bunların en kuvvetlisi olan İngiltere için her vakit açılabilir. Nitekim Kırım Muharebesi'nde böyle olmuştur. Türkiye'nin müttefikleri olan Fransa ve İngiltere Sivastopol'e hücum için Karadeniz'e dahil olmuşlardır. 1856 Paris Muahedesi'nin ilavesinde Boğazlar Mukavelenâmesi aynen münderiçtir. Fazla olarak Rusya'nın donanmasını boğazlardan geçirmek değil Karadeniz'de bile sefâin-i harbiye bulundurması taht-ı memnuiyete alınmıştır. Bu muahede mucibince Rusya bu deniz sahilinde tersane inşa etmemeye, işletmemeye ve 1841 Mukavelesi'yle her devlet için mücaz olan cüzi miktar sefâin-i hafifeden başka kuvve-i bahriye bulundurmağı mecburdur. Daha doğrusu Bahr-i Siyah bi-taraf deniz ilan olunmuştur. Hatta İngiliz murahhasları daha ileriye giderek bu kararın Azov Denizi'ne bile teşmilini ve Çar'ın Nikolayif istihkamâtı ve tersanelerini hedme mecbur edilmesini bile teklif etmişlerdi. Bu suretle Rusya bir asırdan ziyade

geri gidiyordu. 1833 Muahedesi'nden sonra içerisinde rakipsiz icra-yı hükm ve nüfuz eylediği Karadeniz'den te'bîd edilmiş idi. Karadeniz artık ne Hünkar İskelesi Muahedesi'nden sonraki Rus Gölü ve ne de II. Katerina ve Deli Petro zamanından evvelki Türk Gölü değil idi. Devletlerin taht-ı taahhüd ve kefaletinde bulunan mukavelelere merbut bir Avrupa denizi olmuş idi. Rusya'nın efkar ve niyeti şüpheli görülerek kendisi selamet-i umumiye için bir muhatarad ile tecrit ve kendi hanesinin "avlusundan" tard ve te'bîd edilmiş idi. Halbuki güya bi-teraf olan bu avluya düşmanları her zaman bila-mani' girebilirlerdi.

Rusya'nın hakimiyetinin bu suretle tahdidi, kendisince haysiyetine ve menafine manevi bir zarar gibi telakki olundu. Nihayet Prens Gorçakof 31 Teşrin-i Evvel 1870 tarihli tahrirat-ı umumiyesiyle "Rusya İmparatoru'nun artık 30 Mart 1858 (1856 olmalı) tarihli Paris Muahedesi'nin Karadeniz'deki hukuk-ı hakimiyetimizi tahdid eden mevadına merbut ve riayetgar kalamayacağını" Avrupa kabinelerine bildirdi. Londra Konferansı bu meselede emr-i vaki tasdik etmekten başka bir şey yapmadı. Fakat boğazlar hakkındaki ahkama ilişmedi.

Ancak 1841 Mukavelenâmesi tekrar tasdik edilmekle hükümet-i Osmaniye'ye "boğazları vakt-i sulhde Babıali'nin 1856 Paris Muahedenâmesi ahkâmını vikaye için lüzum gördüğü takdirde düvel-i müttehabe ve müttefike sefainine güşâd edebilmesi selahiyeti" bahşedilmiş oldu.

1841 Muahedenâmesi'nin 2. maddesini teşkil eden bu fıkranın ehemmiyet-i hakikiyesi neden ibaret idi. Taahhüdat-ı Padişahi'nin mahiyet-i hukukiyesini ta'dile sebep oluyor mu idi. Yoksa mukaddema kendisine verilmiş olan hukukun tevsi' demek değil mi idi? Padişah, vazü'l-imza devletlerin kaffesine karşı olan taahhüdatından kurtulmuş mu idi? Yahud münasip gördüğü zaman bunlardan birine Çanakkale ve Bahr-i Siyah Boğazları'nı açmak için onun ile ayrıca uzlaşmakta muhtar mı idi? İşte Londra Kongresi'nde buraları tasrih edilmediği için madde-i mezkure sekiz sene sonra Berlin'de iki suretle tefsire uğradı. Ve bu babda hala da bir itilaf hasıl olamadı müttefiklerin birbirine zid olması fikirlerin itilafına mani' oldu.

III

Berlin Kongresi boğazlar hakkında 1841, 1856 ve 1871 mukavelenâmeleriyle vaz' edilmiş olan usule ilişmişti. Berlin Muahedesi'nin 63. maddesi Ayastefanos Muahedesi'nin 24. maddesini zımnen fesh ile 1871 Londra

Muahedesi mevadını tasdik eylemiştir. Fakat metin muahedenâmeye ne suretle mana vermek münasıptir. Ve Padişahın devletlere, devletlerin ona karşı vaki olan taahhüdünün mahiyeti neden ibarettir? İşte bu meselede Rusya ile İngiltere arasında büyük bir ihtilaf-ı efkar zuhur etmiştir. Kongrenin 11 Temmuz 1878 tarihine müsadif olan ictimasında Lord Salisbury hükümet-i metbuası namına ber-vech-i ati beyannameyi kıraat eylemiştir:

“Berlin Muahedesi 1856 Paris Muahedesi’nden kabul olunan mukarreratın bir kısm-ı mühimmini değiştireceği ve Londra Muahedesi’nin 2. maddesinin de itirazata mahal verebileceği dergar olmakla İngiltere Kralı hazretlerinin boğazların mesdûdiyeti meselesindeki taahhüdünün zat-ı hazret-i Padişahi’ye karşı bir taahhüden, bu hususta İngiltere’nin mesleki Kral hazretlerinin muahedat-ı mevcudenin ruh-ı manasına muvafık mukarrerat-ı müstakilesine riayet etmekten ibaret kalacağını hükümetim namına beyan eylerim.”

Ertesi gün Kont Şovalof protokole aynı mesele hakkında şöyle bir beyannamenin dercini talep etti;

Rusya murahhasları, İngiltere’nin ikinci murahhasının boğazların mesdûdiyeti hakkındaki teklifini tamamıyla anlayamadıklarından kendi fikirlerince boğazların mesdûdiyeti kaidesinin Avrupaca müttehiz bir usul olduğunun ve bu babda 1841, 1856 ve 1871 senelerinde akd olunup el-hâletü hâzihi Berlin Muahedesi’yle de tasdik ve tevsik olunan mukarreratın muahedat-ı mevcudenin ruh-ı mana ve elfazına tevfikan yalnız Padişah’a karşı değil, işbu muahedeta vazûl-imza olan bi’l-cümle devletlere karşı da umum devletler tarafından mecburu’r-riayet bulunduğu protokole dercini talep ile iktifa ederler.”

Diğer murahhasların fikri hakkında kongrenin zabıtnamelerinde hiçbir kayıt yoktur. Mezkur zabıtnamelerde birbirine mugayir olan bu iki beyannamenin bila-şerh derciyle iktifa olunmuştur. Kongrede böyle bir hadisenin zuhur edeceğine dair evvelce hiçbir emare yok idi. Bilakis 4 gün evvel Lord Salisbury Batum’un serbest liman yapılmamış olduğunu, İngiltere’nin Karadeniz’e girmemeyi diğer devletlere karşı taahhüd edemeyeceğini, fakat Rusya hükümeti bu meseledeki fikrinden feragat ederse İngiltere’nin de eski taahhüdünü tecdit eylemekten imtina etmeyeceğini beyan eylemiş idi. Kongre, Lord Salisbury’nin sözlerini ittifak-ı ârâ ile tasvip etmiş idi. Burası zabıtnamelerde münderiçtir. Hukuk-ı nokta-i nazarından, protokole derç edilen sade bir beyanname birçok mukavelenâmelerle kabul ve kongre

tarafından yeniden tasdik edilmiş olan bir usulü tadile kifayet edemezdi. Fakat İngiltere tarafından kabul olunan tarz-ı tefsir siyaseten netayic-i vahime tevellüd edecek bir mahiyette idi. Berlin Kongresi İngiltere politikası için bir mazhariyet demek idi. Lord Beaconsfield Memalik-i Osmaniye'yi bir inkisamdan kurtarmış idi. Onun her arzusu İstanbul'da kanun gibi mazhar-ı kabul oluyordu. Ahval bu merkezde olunca boğazları istediği gibi açmak, kapamak Padişah'ın hakk-ı sarihi olduğunu kabul ettirmek bu haktan sırf İngiltere'nin istifade etmesini temin eylemek demek idi. İngiltere Başvekili kendisine böyle bir faydayı temin etmek için mukarrerat-ı düveliye'nin düvel-i akidenin rızasını tahsile hacet olmadan istenildiği gibi tadili caiz olacağına dair bir numune gösteriyordu.

Lord Beaconsfield şu muvaffakiyetinden ser-mest olarak istikbal için pek çok şeyler ümit ediyor ve İngiltere'nin İstanbul'daki nüfuz ve tevaffukunun ile'l-ebed payidar kalacağı zannında bulunuyordu. Lord Salisbury ihtimal Rusya ile İngiltere arasında ihtilafat-ı siyasiye zuhurunu melhuz gördüğünden dolayı olmalı ki 7 Mayıs 1885 tarihinde yine o maddeye kendi verdiği tarz-ı tefsiri muhafaza ederek Lordlar Kamarası'nda madde-i mezkurenin mana ve ehemmiyetini ber-vech-i ati şerh eylemek lüzumunu hissetti.

“Berlin'de vuku bulan beyanattımdan maksad İngiltere'nin boğazlar hakkındaki taahhüdünün Avrupa devletlerine karşı değil Padişah'a karşı vaki olduğunu söylemek ve bunu kabul ettirmek idi. Böyle bir ihtiyata lüzum görülmesine sebep de icabında Padişah'ın müstakilen hareket etmeyip de başka bir devletin taht-ı tazyikinde olarak hareket eylemesi ihtimali idi. Bu takdirde İngiltere'nin Çanakkale'den geçmesine mani olacak hiçbir taahhüd-i düveli kalmaz.” İngiltere kendisiyle Rusya arasında bir harp zuhuru takdirinde diğer devletlere bir hak veya bahane-i müdahale vermeden donanmasını Karadeniz'e geçirebilmek istiyor. 1855'de olduğu gibi Rusya'yı en zayıf noktasından (Kırım, Odesa, Sivastopol) urmak arzu ediyor. Lord Salisbury'nin sözlerinin mana-yı hakikası işte budur.

Diğer taraftan Kont Şovalof dahi 1895 senesi nihayetinde bir vesile bularak Rusya'nın bu mesele hakkında Berlin'de vaki olan beyanatını izah ve bu beyanatında musir olduğunu ber-vech-i ati dermiyan eyledi:

“Bu madde Rus sefain-i harbiyesinin Karadeniz'den çıkmasına mani olmakla beraber Rusya hükümeti için kıymetdar bir zaman teşkil eder. Buna mukabil sefain-i ecnebiyenin de Karadeniz'e dühulüne mani olduğundan memleketin sevahil-i cenubesi ve yeni vücude getirilmiş olan küçük filosu için bir muhafız demektir. Diğer taraftan Rusya hükümeti vakt-i sulhde Rus

asakirini veya mühimmat-ı harbiyesini hamilen Aksâ-yı Şarkiye'den veya oradan gelen sefainin Çanakkale Boğazı'ndan geçmekte katiyen serbest olduğu fikrinde olup harp zamanında da menafi'-i memleketi muhafaza için hükümetçe lüzum-i kat'i görüldüğü takdirde Rus zırhlıları boğazlardan cebren geçmekte ihtimal az müşgülatâ uğrayacaklardır. Rusya hükümeti Karadeniz'e dühul ve hurucuna dair olan maddenin feshinden ziyade Padişah'ın hal'i, Devlet-i Osmaniye'nin sükutu veya Türkiye'nin taksimi gibi beyne'l-milel ihtilafat-ı azime tevellüd edecek vakain zuhurunu arzu etmez.”

Ahval işte bu merkezde idi. İngiltere ve Rusya ikisi de kendi tarz-ı tefsirlerinde musir idiler. Derken 1902 senesi yazında haddizatında ehemmiyeti cüzi, fakat Boğazlar Meselesi'ni tekrar açtığından dolayı efkar-ı umumiyyede ve devletler nezdinde hasıl olan tahavvülü iraeve müsaid bir vaka zuhur etti. Ağustos ayı nihayetinde Dersaadet'teki Rusya Sefiri Babıali'ye müracaatla Kronstadt'dan gelerek Karadeniz donanmasına iltihak edecek olan 4 kıt'a torpido çekerin boğazlardan mürûruna müsaade olunmasını talep etti. Rusya'nın müracaatı gayet mütevaziane bir surette vaki olmuş idi: Boğazlardan geçecekler vakia torpido çeker idi. Fakat bunlar öyle bir hale getirilecek ki harp gemisi olduklarını anlamak kabil olmayacak idi. Silahları çıkarılacak, ticaret bayrağı keşide edilecek, içerisinde efrad-ı askeriye olduğu görünmeden 24 saat fasıla ile birer birer geçeceklerdi. Rusya sefreti maslahatgüzarı bunun bir çok emsali olduğunu zikr ediyordu: 1895'de Ermeni vukuatı sırasında bütün devletler İstanbul'a sefaretler maiyetine birer vapur daha getirmeye müsaade almış idiler. 1897'de Rusya Girid'e sevk ettiği askiri hamil-i sefainin mürûruna ruhsat istihsal etmiş idi. Bulgaristan'ında bahren top celb etmesine müsaade olunmuş idi. Romanya'nın Elizabat Krovazörü İngiltere'den gelirken ve sonra Bahr-i Sefid'de birkaç seyahat icrası maksadıyla boğazlardan mürûr etmiş idi. Hülâsa 1897 senesinden beri Rus gönüllü filosuna mensup cesim posta vapurları Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'ndan bila mümanaat mürûr ediyorlardı. Halbuki bunlar silah ile mücehhez olup taifesi askeri talimler yapar, süvarisi ve zabitanından lâ-akall bir tanesi imparator tarafından tayin olunur. Sefaretin dermiyan ettiği şu esbab-ı makule Babıali'yi ikna edemiyordu. Bu ticaret torpidoları haricen manzaraları zararsız olmakla beraber hükümetin gözüne hiç hoş görünmüyordu. Fakat Avrupa kabinelerinin hiç biri de Babıali'nin mukavemet ve muhalefetine yardım etmiyordu. Hatta Berlin'den bu muhalefetten vaz geçilmesi nasihatının geldiği bile söylenilmiştir. Rusya sefreti maslahatgüzarı da talebini is'af ettirmeye ısrar ile gayet emniyet-i bahş

beyanatta bulunuyordu. 4 torpidonun mürûrunun bilahire emsal ‘ad edilmeyeceğini ve Rusya hükümetinin bu def’a yapılabilecek bu müstesna muameleye kariben Livadya’ya geldiği zaman bu 4 torpidoyu nazar-ı teftişten geçirmeyi şediden arzu eden Çar hakkında zat-ı hazret-i Padişahi’nin bir lütf mahsus nazarıyla bakacağını söylüyordu. Artık böyle bir müracaatı reddetmek II. Nikola’ya karşı nezaketsizlik olacak idi. İrade-i seniyyesi çıktı. Torpidolar boğazlardan geçip Karadeniz’e girdiler.

Rusya’nın Karadeniz filosunun bu kadarcık takviyesi fi’l-hakika haddizatında haiz-i ehemmiyet değil idi. Fakat müsaadenin talep ve istihsalinin tarz ve şekli boğazlar hakkında mevzu’ usul-ı nokta-i nazarından pek vahim netayic hasil edebilmek istidadını haiz idi.

Londra Ahidnamesi’nin 2. maddesi, Berlin Kongresi’nde Kont Şovalof tarafından tarif olunan usul dairesinde tefsir ve tevil edilse bile Padişah ancak Devlet-i Osmaniye’nin istiklali taht-ı tehditte bulunduğu zaman boğazları açmaya selahiyattar idi. Bu meselede böyle bir tehdidin mevcut olmadığı meydandadır. Rusya sefaretini de müsaade-i mürûru talep ve istihsal için tam Kont Şovalof’un Berlin’de itiraz ve Lord Salisbury’nin müdafaa ve iltizam ettiği fikri kabul ile 1841 ve 1871 mukavelenâmelerini imza eden devletlerin müdahaleye hiç bir hakları olmaksızın Padişah’ın boğazlardan mürûr için doğrudan doğruya kendiliğinden müsaade edip etmemekte tamamen muhtar olduğunu teslime mecbur olmuş idi. İngiltere dahi Lord Salisbury’nin beyanını sebebiyle muahedata mugayir bir muamele icra edilmiş olmasından dolayı protestoya selahiyattar görüleliyordu. Bununla beraber yine itiraz eden İngiltere oldu: 4 torpidonun mürûruna müsaade edildiğini mübeyyin iradenin sudurundan 3 ay sonra 6 Kanun-ı Sani 1903’de Sir Nikola Okonor hükümet-i Osmaniye’ye bir nota verdi. Bunda boğazlardan Rus sefain-i harbiyesinin geçtiği hükümet-i metbuasınca bir tarafa kaydedildiğini ve icabında bunu emsal göstererek kendi sefaini için aynı imtiyazı talep etmekte tereddüt eylemeyeceğini beyan etti. Bu suretle Rusya ve İngiltere Berlin Kongresi’nde kendi murahhaslarının muahedenin 2. maddesine verdikleri ve müdafaa ettikleri manadan karşılıklı olarak vazgeçmiş oldular. Rusya kimseye sormadan boğazlardan mürûre müsaade etmek hakkının Padişah’a aid olduğunu tasdik ediyor, İngiltere bu hakkı kabul etmiyordu.

İngiliz matbuatı İngiltere Hariciye Nezaretî’nin telkinatına itba’ ile Rusya aleyhinde ithamat ve Devlet-i Aliye’ye karşı tehdidatta bulunarak hükümetin resmi teşebbüsâtına mazaharet eyliyor ve boğazlar mesele-i kadimesini, yeni bir

takım emel-i siyasiye karıştırarak tazelemeye çalışıyordu. Bu gürültülerin hiç birine Avrupa hükümetleri nezdinde ihale-i sem'-i itibar olunmadı. Hiçbir devlet İngiltere'nin notasını kabul etmedi. Hatta Alman matbuatı bu vakıayı bahane ederek Lord Salisbury'nin politikasına şiddetli tecavüzatta bulundular. Local Aachener? gazetesi İngiltere'nin müddeiyatını "gülünç" 'ad etti. Mesele bu suretle İngiliz ve Alman matbuatı arasında şiddetli bir münakaşaya münkalib oldu. Times Gazetesi 6 Kanun-ı Sani tarihli nüshasında şöyle diyordu: "Biz Almanya'nın muvafatına itimat edemeyeceğimizi pekala bildirdik... Rusya ile aramızda zuhur eden ihtilafatın kaffesinde Almanya'nın bizim aleyhimizde bulunacağına emin olabiliriz." Yine aynı gün Standart şöyle diyordu: "Mamafih II. Wilhelm'in vükelası muahedat-ı düveliyenin kaffe-i mevadının vazü'l-imza devletlerce mecburu'r-riaye olduğu hakkındaki madde-i kanuniyeyi akıllarına getirseler iyi olur. Almanya hükümeti boğazların mesdûdiyeti kaidesini suret-i mahsusada ibka etmiş olan 1871 Muahedesini imza etmiştir. Eğer şimdi artık Boğazlar Meselesi'yle uğraşmak istemediğini söylemek niyetinde ise bizde kendisine daha yakından taalluk olan mesail-i sairede bu politikayı kullanabiliriz."

İngiliz gazetelerini böyle tecavüzata sevk eden hoşnutsuzluk ve Alman matbuatının kullandığı haşin ve bila-pervazane-i lisan 4 torpedo hadisesinin esbab-ı hakikiyesini ve iç yüzünü irae için hükümetler arasında teati olunan muhaberat-ı resmiyeden daha kat'i bir delildir. Rusya hükümetinin Padişah nezdinde bu derece mühim bir teşebbüs-i diplomaside bulunmasını yalnız Karadeniz donanmasını birkaç zayıf cüz'-yi tâm ile takviye maksadına mübteni olmadığı varid-i hatır olabilir. Şüphe yok ki Rusya hükümeti bununla İstanbul'da kazanabildiği nüfuzun derecesini göstermek ve ihtimal Karadeniz'deki donanmasının Bahr-i Sefid'e geçmesi veya Aksâ-yı Şark'a gitmesi icab ettiği takdirde istifade edilebilecek emsal vücade getirmek istemiştir. Her ne olursa olsun muvaffakiyet-i diplomasiye Petersburg kabinesinde kaldı. Fakat İstanbul'da eski nüfuzunu kazanmakla beraber vaktiyle Boğazlar Mukavelenâmesi'ne Lord Salisbury'nin verdiği tarz-ı tefsiri kabul etmekte olması manidar değil midir? Fi'l-hakika bu nazariyeden istifade edecek devletler Babıali üzerinde nüfuzu faik olanlardır. Çünkü o zaman bunlar davalarını yalnız Padişah ile halledip diğer zayıf devletler mevadd-ı ahdiyenin gerisine sığınır. Kuvvetliler işlerini kendileri görmeyi tercih ederler. Diğer taraftan İngiltere'nin böyle ufak bir vakaya ehemmiyet vermesi Şark Mesaili'nde tül müddetten beri ittihaz gerdesi olan mesleği terk için vesile

aramakta olmasından münbaisdir. Rus ve Fransız kuvva-yı bahriyesinin Bahr-i Sefid'de müştereken iş görmelerinden korktuğu sıralarda, sayesinde Karadeniz'in kapılarını Rus sefain-i harbiyesine sedde muvaffak olduğu muahedat ve mukavelatin işe yaracağına emin olmak onun için niamü'l-matlub idi. İngiltere ihtimal Aksâ-yı Şark'da Rusya ile Japonya arasında ihtilafat zuhura geleceğini de tahmin ediyordu. Hülasa Rusya'nın Balkan işlerini müştereken tesviye için Avusturya-Macaristan ile itilaf akd eylemesi, hususiyle İstanbul'da Alman nüfuzunun terakki etmesi bir dereceye kadar İngiltere'nin, Avrupa devletlerinin Balkan mesailini kendi başlarına halle hazırladıklarını zannederek Yıldız'daki nüfuzunun kemâkân baki olduğunu diplomatça bir nümayiş ile iraeeye mecbur olmasına hak verdirebilirdi. Müdahalesiyle kazandığı nim muvaffakiyet, karşısındaki hasmın ne derece heybetli olduğunu göstermiş olsa gerektir. O zaman Şark'ta sahib-i nüfuz ne Rus, ne İngiliz idi. Alman idi. İşte bu vaziyet-i cedidenin netice-i tabiiyesi olmaktadır ki bu gün Rusya ile İngiltere arasında itilaf hasıl olmuştur.

IV

Rusya ile Japonya arasındaki muharebe inzar-ı dikkati bi't-tabi' Boğazlar Meselesi'ne celb eyledi. Beyne'l-milel mevzu' olan Rusya gibi bir devlet için pek müezzi ve gayet keyfi olan kavaninin tahtında Mister her şeyi meydana çıkardı. Aksâ-yı Şark'a serian vüsülü takdirinde harbin başka suretle neticelenmesini mucib olabileceği melhuz olan en güzel filosu Japonya'nın Avrupa'daki müttefikleri tarafından devam-ı meriyetine nezaret edilmesi taahhüd olunan muahedat sebebiyle Bahr-i Siyah'da mahbus ve muattal kaldı.

Petersburg'da, boğazların güşâdına müsaade talebi fikri şüphesiz tahdis etmiş ve ihtimalki müsaadeyi istihsale bile teşebbüs edilmiştir. Babıali'nin niyet ve efkarını istimzac için teşebbüsât-ı hafiyeye teşebbüs olduğu doğru ise neticede zat-ı şahanenin muhalefet mecburiyetinde bulunmuş ve kuvvetli bir muavenete istinad etmiş olacağı muhakkaktır. Rusya hükümetinin Baltık filosunu seferber hale koyup Avrupa etrafında uzun bir devir icra ettirmeye mecbur olması da bunu müeyyiddir. Boğazlardan yalnız gönüllü filosuna mensup sefain geçtiler. Bunlar Bahr-i Ahmer'de ve Bahr-i Muhit-i Hindi'de ticaret gemilerini muttasıl taharri, tevkif ve müsadere ettikleri malumdur. Bu sebepten İngiltere hükümeti zat-ı şahaneye müracaatla gönüllü filosuna mensup diğer gemiler ticaret bayrağı altında İstanbul Boğazı'ndan geçecek olurlarsa

bunların yalnız bi-teraf bir limanda buldukları zaman müstesna olmak üzere başka yerlerde harp bayrağını keşide edemeyeceklerini talebe kendini mecbur gördüğünü beyan etti. Biraz sonra daha mühim bir hadise zuhura geldi.

1904 senesi Temmuz'unun 22'sinde Rusya hükümeti gönüllü donanmasına mensup olup Odesa'da hareket emrine intizar eden ve kömür yüklü bulunan 7 geminin mürûruna müsaade olunmasını Babıali'den resmi bir nota ile talep etti. Rusya bu talebinde musir idi. Lakin İngiltere hükümeti tarafından da Çanakkale Boğazı haricinde ve Limni Adası Pişgahı'nda lenger endaz olup rivayete nazaran Cezayir-i Bahr-i Sefid tarikini kesmeye muhayya bulunan kuvvetli bir harp donanmasına istinaden tehditler geliyordu. Zat-ı Şahane böyle bir karışıklıktan endişenak ve gerek Rusya Sarayı'nı gerekse İngiltere kabinesini gücendirmekten muhteriz olarak azim-i hayret ve tereddüt içinde birkaç gün geçirdi.

Salifü'z-zikr 7 sefinenin boğazları geçtikten sonra harp bayrağı açmayacaklarına dair Rusya Sefareti'nden tahriren bir taahhüdname talep ederek işi bu suretle hal etmek fikrinde bulundu ise de sefir Çar'ın suret-i resmiyede verilmiş olan sözünün kifayeti lüzumundan bahisle taleb-i vaki' kabulden istinkaf etti. Nihayet gemiler birer birer ve muayyen-i fasıllarla geçtiler ve Hariciye Nezareti'nden Rusya Sefareti'ne cevaben verilen notada salifü'z-zikr beyanat-ı şifahiye ita olunan müsaadeye şart makamında kabul olundu. Bu suretle muahedelerin, mukavelelerin, protokollerin metninden bile muttasıl yeni bir takım hadiseler zuhur edip gidiyor, Boğazlar Meselesi karıştırıldıkça bulanıyor, gittikçe gayr-i kabil hal bir şekil alıyor, bir asrı müteceviz bir zamandan beri Avrupa kabineleri bir çok müzakerat icra ediyor, diplomatlar bir takım desais-i dakika ile buhranları ber-teraf ettik, ihtilafların şiddetini tadil eyledik zannına düşüyor, hukuk-şinaslar her gün bir kalıba giren rekabet ve menafi'-i milliyeden kanun teşkil edecek kavaid-i sabite ve daim istihracına çalışıyor. Fakat bunların hepsi beyhude, Boğazlar Meselesi döne dolaşa yine eski noktaya geliyor. Bir çok dolaştıktan, ekseriya kanlı muharebelerden sonra insan yine yerinde saymış olduğunu kemal-i hayretle müşahade ediyor. Bu ile'l-ebed böyle mi olacak? Bu meselenin kat'i bir neticeye iktiran ettirilmesi müyesser olmayacak mı? Boğazlar Meselesi'nin evvel be-evvel şiddetli kabil olmayan vaziyet-i coğrafiyeye tabi' olduğu doğru ise bu suallere de evet cevabını vermek tabiidir. Lakin Bahr-i Siyah'da ve Şark politikasında menafiin muvazenesini ta'dil etmek mahiyetini haiz anasır-ı cedide zuhur ediyor ki onların yalnız mevcudiyeti devamlıca bir suret-i halin

kabulünü tesria lüzum gösteriyor. Evvela Ruslar ve Türkler artık Karadeniz'de karşı karşıya yalnız bulunmuyorlar. Beyne'l-milel serbest-i seyr-i sefaine güşâde bulunan Tuna Nehri sebebiyle Bahri Siyah'a muttasıl olan Avusturya-Macaristan hükümetinden maada orada limanlara malik olan Romanya ve Bulgaristan'dan birincisi fiilen ve hukuken, ikincisi yalnız fiilen tamamıyla müstakil hükümetlerdir. Bu hükümat-ı cedidenin Bahr-i Siyah'da kuvvâ-yı bahriye bulundurmamak hakkını haiz olup olmadıklarını bilmek meselesi var. Romanya müstakil bir hükümet olmak hasebiyle bu hakkı müsellemdir. Bir küçük muhafazalı kruvazöre, 7 top çekere, sahil muhafazasına mahsus 6 sefineye ve bir çok torpidoya sahiptir.

Bulgaristan'a gelince o meseleyi fiilen ber taraf ederek şimendöferle torpidolar getirip boğaza indirmiştir ki bunlar orada birkaç küçük top çekere beraber Bulgar bayrağını temevvüc ettiriyorlar. İşbu kuvva-yı bahriye her ne kadar küçük olsalar dahi Boğazlar Meselesi'nin şeklini külliye değiştiriyorlar. Artık hakk-ı mürûr yalnız iki rakib asr-ı dideye, Türkiye ile Rusya'ya inhisar etmiyor. Romanya ve Bulgaristan Bahr-i Siyah'dan maada bir denize sahil olmadıklarından sefain-i harbiyelerinin oraya dühul ve hurucunun men'i haklarında pek büyük bir haksızlık teşkil eder. Rus ve Türk münazaa-ı kadimesinde elyevm bu şahıs-ı salislerin de hukuku hesaba alınmalıdır. Elhasıl Bahr-i Siyah sahilinde müteaddid hükümetlerin vücudu bazı şerait tahtında Bahr-i Siyah'ın kapılarını tamamen güşâd ederek Türkiye'nin hukukunu ve Payitaht-ı Osmaniye'nin selametini muhafazaya gafil mansıfata bir suret-i tesviyenin lüzumunu gittikçe daha ziyade hissettiriyor. 29 Teşrin-i Evvel sene 1888 İstanbul Mukavele-nâmesi'nden beri Süveyş Kanalı'na tatbik olunan usul şimdiye kadar cesaret-bahş netayic hasıl etti. Kanal dahilinde yatmamak, medhal ve mahrecine 3 mil badindeki mesafe dahilinde hiçbir harp muamelesinde bulunmamak, katiyen elzem olan kömür ve erzaktan maada hiçbir şey almamak ve iki düşman gemisinin hurucu arasında lâ-akall 24 saat fasıla bulunmak şartıyla kanal muharip devletler gemilerine bile güşâdedir. Bu kadar ihtiyatlı ve mukavele-i düveliye ile temin edilmiş bir kaide Babiali'nin şüphe ve tereddüdünü mucib yahud Zat-ı Şahane'nin emniyet ve itimadını salib bir mahiyeti haiz olamaz. Lakin bu kaidenin tesisine muvaffakiyet hasıl olmak için düvel-i muazzama boğazlara suret-i hususiyede hakim olmak ümid-i hafiyesinden külliye feragat etmelidirler. Eğer Avrupa hükümetleri revî zemini başka bir hale getiren müşgilat-ı azamiyeyi bilmemekte ısrar ve siyaset-i kadimeyi esasından hedm eden anasır-ı cedideyi nazar-ı dikkate almaktan

Karadeniz ve Boğazlar Meselesi / Renée Pithon

imtina edecek olurlar ve diplomasi eski tarzda devam edip ayn-ı mesaili asla hal etmeksizin ale't-tevali tekrar eder durursa belki akvamın sabrı tükenerek istikbalde gayet yeni, mevzuat ve netayici itibariyle teceddüd-i perver bir politikaya nail oluruz.